

FIZIKI

I. Obnova

Drama se začne z zmedo v zavodu, saj so pravkar odkrili nov zločin – zadavljeno medicinsko sestro Irene Straub, žrtev pacienta Ernestija, ki se izdaja za fizika Einsteina. V policijskem zaslišanju, ki ne prinese nobenih rešitev, preseneča nenapisano pravilo zavoda: pacient, ki zagreši zločin, ni morilec ampak storilec; v zavodu je tako ustvarjen človekoljuben odnos do bolnih ljudi. Glede na celotno dogajanje pa je v tem sprenevedanju skrita pisateljeva ironija: svet temelji na lažeh in prevari, resnico pa kroji vladajoče nasilje v podobi Mathilde von Zahnd. Policijski inšpektor, ki se prilagaja redu zavoda, je nemočna lutka v rokah zdravnice, ki njegovo preiskovalno delo spretno usmerja v svojo korist. Irene Straub je že druga žrtev; prva je bila Dorothea Moser – zadavil jo je pacient Beutler, ki ga v zavodu poznajo kot fizika Isaaka Newtona. Stopnjevanje dramskega dogajanja predstavlja prihod doktorice Mathilde von Zahnd, ki se popolnoma zaveda svojega neomejenega položaja. Ne zmede je grožnja, da se za dogajanja na kliniki zanima že državni tožilec; inšpektorja spretno usmerja na pot, kjer bo njegova preiskava obtičala na slepem tiru. Mathilde von Zahnd izrabi inšpektorjevo nerazgledanost in zagotavlja, da sta oba zločina zagrešila jedrska fizika; njuno nevarno raziskovalno delo je prav lahko pustilo trajne posledice na možganih. Medicinskim dokazom se inšpektor ne more upreti; pripomni lahko samo, da bi morali, po naročilu tožilca, nadzor nad pacienti prevzeti bolničarji. Predstojnica zahtevi ne nasprotuje; v veliko zadovoljstvo inšpektorja celo obljubi, da se bo držala pravil, ki jih določa državni tožilec.

Zaplet dogajanja predstavlja prihod žene in otrok fizika Möbiusa. Družinsko srečanje odkrije prvi del resnice znanstvenika, ki je pristal na kliniki, saj se mu prikazuje kralj Salomon. Toda Salomon, kot ga pozna jedrski fizik Möbius, ni več kralj poezije, pesnik Visoke pesmi, ampak psalmist strašne resnice jedrskega uničenja. V psalmu, ki ga pred prestrašenimi obiskovalci odrecitira Möbius, se razkriva pogled na planet Zemljo po atomski katastrofi: radioaktivni elementi so izbrisali evolucijo; kar je ostalo od človeštva, so "mumije, prekrite s skorjo nesnage". Möbius v evforiji prekolne svojce, ki se prestrašeni umaknejo. Ko fizik ostane na prizorišču sam s sestro Moniko, izpove resnico: krut je moral biti, da ga bo njegova družina laže pozabila in zaživela novo življenje, ki ne bo več povezano z norišnico.

Po odhodu družine se zaplet stopnjuje s prizorom med sestro Moniko in Möbiusom. Tragična nota srečanja se skriva v resnici, da Monika ne verjame v fizikovo norost; še več. Verjame, da ni nor in verjame tudi, da se Möbiusu res prikazuje kralj Salomon. Monika prizna Möbiusu ljubezen, želi z njim odpotovati, si ustvariti družino, pripravljena je na vsakršno žrtev. Njene izpovedi zvenijo zelo iskreno, vendar pa Möbius zasluti nevarnost: če Monika verjame, da v njem ni norosti in jo v tej resnici podpira celo Mathilde von Zahnd, potem se odpira zanj nova past. Spozna jo takoj, ko mu Monika omeni, da bo lahko svoje raziskovalno delo nadaljeval pri nekdanjem

profesorju, ki še ni pozabil svojega najboljšega študenta. Toda prizor se konča s tragično situacijo: Möbius zadavi Moniko, ki ni verjela v njegovo norost in ga je celo poskušala odpeljati iz zavoda.

Na prizorišču se ponovno pojavi policijski inšpektor s svojimi sodelavci, ki morajo natančno popisati smrt sestre Monike. V dogajanje pa vstopijo trije novi junaku: bolničarji, znani boksarji, ki naj bi nadomestili tragično preminule medicinske sestre. Prva ironija je v začetku dogajanja namenjena inšpektorju, predstavniku najodgovornejše družbene institucije. Inšpektor prizna, da prvič v življenju uživa pri svojem delu, kajti morilcev, kot so fiziki, ni potrebno aretirati, ker so umori povezani z višjimi ukazi – z ukazi kralja Salomona. "Pravica, dragi prijatelj, je silno utrudljiva", zagotavlja inšpektor Möbiusu; na preprost način izpove misel, da je najbolje pustiti pravico varno počivati v norišnici.

Dramski vrh prinaša osupljiva razkritja: Newton zaupa Möbiusu, da želi čimprej zapustiti zavod, kajti v resnici ni Isaak Newton temveč Jasper Kilton, utemeljitelj nauka o ustreznosti. Tajna služba, ki ga je izsolala v znanju nemščine, ga je poslala vohunit za Möbiusom, da bi odkril vzroke njegove norosti. Morala je pasti prva žrtev – sestra Dorothea, ki je spoznala resnico o fiziku Newtonu. Tajna služba je imela zelo natančno izdelan načrt, kajti Möbius je veljal za genialnega znanstvenika, največjega fizika vseh časov. V dialog vstopi Einstein; njegovo priznanje prinese novo osuplost: imenuje se Joseph Eisler, fizik, ki je odkril t.i. eislerjev efekt. Na račun njegove tajne misije je morala pasti druga žrtev – Irene Straub. Tajna služba, ki ji pripada Eisler, ima natančno izdelan načrt: odkriti skrivnost Möbiusove norosti in odpeljati znanstvenika v državo, ki si obeta koristi od njegovih odkritij. Med razkrivanjem resnice doživijo fiziki dokončno spoznanje: bolničarji spustijo železno mrežo čez bivalne prostore in ustvarijo kletko, iz katere ni mogoče pobegniti. Möbius zagotavlja, da je z usodo zadovoljen, česar pa ni mogoče trditi za Eislerja in Kiltona. Dolžna sta prinesiti tajnim službam dokumente genialnega Möbiusa; toda znanstvenika, kot je Möbius, muči predvsem spoznanje, da bodo njegova odkritja prišla v roke napačnim ljudem in posledice bi bile za človeštvo katastrofalne. Möbius prizna, da je iz varnostnih razlogov sežgal vse rokopise. Svojega dejanja ne obžaluje, želi pa izvedeti resnico, kakšni stvarnosti bi služila njegova odkritja. Kilton in Eisler morata priznati, da se znanost vedno podreja politični, gospodarski in obrambni moči države; znanstvenik ne more svobodno odločati o svojih odkritjih, saj so namenjena višjim ciljem – napredovanju politične moči.

Najbolj tragično noto dramskega vrha predstavlja izpoved fizika Möbiusa; v daljšem monologu se razkrije njegovo etično stališče, ko spregovori o namenu znanstvenih odkritij. Vsa raziskovanja, ki bi lahko privedla do smrtonosnega orožja in propada človeštva, je opustil in prevzel vlogo norca, ki se mu prikazuje Salomon. Odgovornost do človeštva je bila zanj močnejša od slave. Svoje etično načelo je strnil v naslednjo ugotovitev: "Naša znanost je postala strašna, naše raziskovanje nevarno, naša spoznanja smrtonosna. Preklicati moramo svoje znanje in jaz sem ga preklical. Druge

rešitve ni." Möbius se zaveda, da je samo norišnica edina svoboda, povsod drugod pa so znanstvene misli eksploziv. Kilton in Eisler sta presenečena in zbegana, ko Möbius od njiju zahteva, da ostaneta pri njem v norišnici, saj jih povezuje skupna tragedija: umori medicinskih sester, strašno neetično dejanje, katerega ozadje se spet nanaša na prihodnost človeštva – Dorothea in Irene sta ogrožali tajno misijo Kiltona in Eislerja, Monika pa je prepoznala v Möbiusu spregledanega genija. Ko Möbius prosi Kiltona in Eislerja, naj ostaneta z njim v zavodu, je njegova prošnja jasna, nedvoumna: "Ali se izbrišemo iz spomina človeštva, ali pa bo človeštvo izbrisano." Vrh dramskega dogajanja se zaključi z zdravico medicinskim sestram; v imenu žrtev je bilo sklenjeno trdno prijateljstvo in zavest, da so sicer "ujeti, ampak svobodni, nori, ampak modri."

Razplet dogajanja predstavlja en sam učinkovit in nepričakovan dogodek, ki se strmo spusti v razsnovo in sklepni akord. Na prizorišče stopi Mathilde von Zahnd s svojimi bolničarji, ki morajo po njenem ukazu pripeljati fizike, da bi se na samem z njimi soočila. Soočenje poteka kot razkritje poslednje resnice: zdravnica je vsa leta izrabljala znanstvene dosežke Möbiusa, načrtno poslala v smrt svoje medicinske sestre, preslikala dragocene Möbiusove zapiske in si zgradila oblast, katere moč je neomajna. Zdravnica odkrije fizikom, da niso več zaprti za zidovi norišnice ampak v "zakladnici trusta". Nihče ne pozna resnice razen Mathilde in fizikov, nad katerimi bedi oko šefa varnostne službe. Mathildine besede: "Zatekli ste se v lastno ječo", spremlja molk, kajti pacienti so šele sedaj doumeli, da je norišnica še pomenila svobodo misli, ječa Mathilde von Zahnd pa jih bo fizično in psihično zlomila. Kot jetniki bodo morali soustvarjati proizvodnjo smrtonosnega orožja za blazne oblastnike, ki jih pooseblja Mathilde, ko se poslovi z besedami: "Moj trust bo vladal, osvojil bo dežele in kontinente, izkoriščal bo sončni sistem, odletel bo v Andromedino galaksijo. Račun se je izšel."

II. Dogajalni prostor

Je salon zasebnega sanatorija Les Cerisiers – to je psihiatrična klinika v idilični pokrajini sredi Švice

III. Dogajalni čas

Dogajalni čas je sončen novembrski dan, in sicer predvidoma v 60. Letih 20. Stoletja

IV. Dramske osebe

- Möbius: je štiridesetletnik, genialen fizik in raziskovalec, ki je prostovoljno prišel v sanatorij; je zelo odgovoren in pripravljen na velike žrtve, vse za dobro fizike in človeštva; nikakor noče na prostost; ubije sestro Moniko, ki ga želi z njim na prostost, saj ga ljubi

- Newton in Einstein: tajna agenta, za katera je edino geslo: Ukaz je ukaz. Newton - Njegovo resnično ime je Alec Jasper Kilton. Kasneje se izkaže, da ni bolan in da je zahodni agent, ki naj bi vohunil za Möbiusom. Mogel se je naučiti nemško in se delati motenega. Prepričati hoče Möbiusa, da bi se pridružil silam njegove države in mu tudi obljubi Nobelovo nagrado; Einstein - njegovo ime je Joseph Eisler, tudi on je v resnici agent in je predstavnik vzhoda. Tudi on je imel nalogo prepričati Möbiusa, da bi delal za njegovo državo. Motenega se je delal s tem, da je igral na gosli in se izdajal za Einsteina.
- Gospodična doktorica Mathilde von Zahnd: ima popoln nadzor nad vsem, kar se dogaja v njenem sanatoriju; je zadnja dedinja mogočnega klana, poklicno zelo uspešna, vendar očitno brez osebnega življenja; je grbasta devica brez otrok, stara okrog 55 let; je zelo inteligentna, vendar kot se izkaže na koncu, duševno bolna